
Zapisi

Dragan Matić

Prispevek k vprašanju političnega preganjanja Slovencev med I. svetovno vojno

Politično preganjanje Slovencev v Avstriji v letih 1914 - 1918 ostaja še v precejšnji meri neznanka, tako glede obsega kot tudi glede oblike preganjanja. V precejšnji meri so neznanka tudi vzroki in povodi, ki so to preganjanje izzvali, pogostost, teža kazni ter nenazadnje sorazmerje med kaznovanjem in vrsto »zločina«. Edino publikacijo, ki se je ukvarjala s tem vprašanjem, je objavil Janko Pleterski v obliki zbirke virov,¹ nastalih na podlagi poročil c. kr. vojaške in vladne komisije za ugotavljanje resničnosti navedb v interpelacijah parlamentarnih poslancev iz l. 1917-1918. Ta poročila pa se s konkretnim preganjanjem ukvarjajo le v omejenem obsegu - saj npr. sama komisija na začetku vsakega poročila izrecno navaja, da se bo ukvarjala samo s primeri, ki so omenjeni v interpelacijah ali drugače pravočasno sporočeni komisiji.² Tudi ti pa so v precejšnjem številu raziskani pomanjkljivo - oblika in trajanje pregona se pogosto opisujeta nenatančno ali pa sploh ne. Nedvomno so interpelacije jugoslovanskih poslancev zaobjele le manjše število vseh primerov preganjanj, ki so se nanašala v glavnem le na vidnejše osebnosti, »narodne prvake«, duhovnike in izobražence. Razen te publikacije se s tem vprašanjem ukvarja le še nekaj razprav in člankov.³ Zaradi vseh teh razlogov se mi zdi primerno, da opozorim na vir, ki bi ob normalni urejenosti naših arhivov in širši sistematični obdelavi dal celovitejšo sliko o političnem preganjanju Slovencev med I. svetovno vojno. Gre za neke vrste »ugotavljanje zločinov« avstrijskih oblasti nad Slovenci, ki ga je neposredno po vojni sprožila Deželna vlada za Slovenijo. J. Pleterski v uvodu svoje zbirke virov pravi, da je vrednost obeh poročil avstrijskih komisij toliko večja, ker se ji ne more očitati protiavstrijske tendencioznosti. Tega se za poročila povojnih oblasti ne more reči, lahko pa ugotovimo, da se bolj konkretno ukvarjajo z relacijo »zločin« - kazen in so, kar se tega tiče, precej bolj natančni. Poročila se opirajo na navedbe samih preganjancev, ki so bili preko časopisov⁴ in

¹ Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914 - 1917, Poročili vojaške in vladne komisije in priloga k poročilom; pripravil dr. J. Pleterski; Viri 1, 2, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1980.

² Prav tam, Viri 1 - npr. str. 75: IV. poročilo vladne komisije za Kranjsko.

³ Npr.: Dušan Kermavner: O številu slovenskih justificirancev v I. sv. vojni, Zgodovinski časopis 1970; isti - O aretacijah Slovencev med I. sv. vojno, Zgodovinski časopis 1973; Janko Pleterski: Nekaj nepričakovanega odgovora Dušanu Kermavnerju, ZČ 1973..., to temo obravnava J. Pleterski tudi v svojih knjigah »Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo« - Politika na domačih tleh med vojno 1914 - 1918, Ljubljana 1971 in »Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914 - 1917«, poročili vojaške in vladne komisije ter priloge k tem poročilom, Viri 1, 2, Ljubljana 1980.

⁴ Npr. Slovenski narod, novice z dne 5. 4. in 9. 4. 1919.

javnih razglasov pozvani, naj pri lokalnih oblasteh prijavijo svoje preganjanje ali preganjanje svojcev. Tako je deželna vlada 31. 3. 1919 poslala naslednji dopis:

Deželna vlada Slovenije – poverjenišтво za notranje zadeve

Seznam vseh političnih
preganjancev v avstrijski dobi

Ljubljana dne 31. marca 1919

Vsem
okrajnim glavarstvom
političnim ekspozituram
mestnim magistratom

Deželna vlada rabi natančne podatke o obsegu političnega preganjanja v avstrijski dobi. Pod izrazom politično preganjanje je razumeti vsako zatiranje, ki ga je prejšnja državna oblast po svojih organih izvajala proti sedanjemu državljanu kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev vsled njegovega narodnostnega ali pa vsled njegovega državno političnega mišljenja in delovanja.

V ta namen se političnim oblastvom I. stopnje naroča, da sestavijo in v najkrajšem času, najkasneje pa do 20. aprila t. l., semkaj predložijo seznam po priloženem vzorcu.

Pristojnost za sprejemanje podatkov se odreja po sedanjem bivališču preganjanca. V primeru, da je dotičnik v okraju nepoznan, se je glede resničnosti podatkov po možnosti prepričati.

Mestnemu magistratu se naroča, da sprejme v seznam tudi v tujini bivajoče preganjance, ki bi se eventualno po drugih osebah ali pismeno prijavili.

Pri tem se pripominja, da ta zadeva ni v nikaki zvezi s prejšnjo akcijo za odškodovanje političnih preganjancev potom naše delegacije v Parizu, temveč je to zbiranje statističnega materiala, ki se bo ob danih prilikah uradno uporabljal...⁵

Vzorec je predstavljal popis preganjancev, ki so morali (sami ali njih sorodniki) navesti naslednje podatke:

- ime	- samski / poročen / otroci
- starost	- vzrok preganjanosti
- poklic	- interniran / konfiniran / v zaporu:
- pripadnost občini	kje in koliko časa
- trenutno bivališče	- opazke

Z današnjega stališča je posebej nerodno to, da iz popisa ni mogoče ugotoviti, kje je preganjanec ob nastopu preganjanja prebival – imamo le podatek o tem, v katero občino sodi in kje biva v času popisa. Pod rubriko, ki naj bi označevala vrsto preganjanja, pa se večkrat navajajo tudi druge oblike pregona in ne le internacija, konfinacija ali zapor.

Pregledal in obdelal sem primere preganjanja, ki jih je poslal ljubljanski mestni magistrat in so se v Zgodovinskem arhivu Ljubljana ohranili v obliki koncepta – morada originalnega popisa. Poročil ostalih lokalnih oblasti nisem uspel najti. V fondu po-

⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana, REG I, fasc., 2062, dopis Deželne vlade in seznam političnih preganjancev je na folijah 207–219.

verjeništa za notranje zadeve Deželne vlade za Slovenijo ni s tem v zvezi nič ohranjenega, gradivo okrajnih glavarstev (kolikor ga v Arhivu Slovenije imajo) pa je po zatrjevanju delavcev AS tako neurejeno, da ga ni mogoče pregledovati (?!). Potrebno bi bilo iskati še kje drugje – tudi izven Slovenije.

Treba je tudi pripomniti, da ni gotovo, če so vsa okrajna glavarstva bila seznanjena – oz. če so izpeljala vladno odredbo. Tako je v Slovenskem narodu dne 16. 4. 1919 izšla notica, ki je govorila o tem, da na ljubljanskem magistratu zavračajo prijave političnih preganjancev, ki ne živijo v Ljubljani. Napotili so jih na pristojna okrajna glavarstva, katerim pa ni bilo nič znanega o vladni odredbi glede zglastitve političnih preganjancev, dasi rok za priglasitev poteče že 20. aprila...

Kako je torej bila odredba izpolnjena, ali so rok za prijavo podaljšali ali pa se je na vse pozabilo, ni jasno. Tako tudi ne vemo, če so (in če so povsod) popis izvedli.

Mestni magistrat je poslal poverjeništvu za notranje zadeve podatke o 89 preganjancih, ki so se prijavili (ali so jih prijavili) ter so imeli tedanje bivališče v Ljubljani. Od tega števila je potrebno odšteti 6 primerov žrtev preganjanja, ki so ga neposredno po vojni izvajali Italijani na zasedenem območju. Zakaj so jih uvrstili na ta seznam ni jasno. Nekatera pričevanja se tudi nanašajo na druge primere preganjanja (so sicer podatkovno manj popolna, a jih bom v nadaljnjem pisanju omenil), pričevalci so bili npr. obsojeni hkrati s preganjanci ali pa so z njimi prestajali kazen in so tako poznali njihovo usodo. Včasih se omenjajo tudi posredne posledice preganjanja, ki so jih čutili sorodniki žrtve.

Od 83 primerov je 9 žensk. Kar se starosti tiče, bi posebej veljalo omeniti primer 15-letnega preganjanca Adolfa Laznika iz Zagorja ob Savi, ki je bil zaradi protinemške izjave 1 leto v ječi in 9 mesecev v internaciji. Isti je pričal, da sta dva njegova vrstnika enake starosti iz istega razloga bila obsojena, prvi na 4 leta in drugi na 18 mesecev. Prav tako je eno leto v ječi presedel 15-letni Aleksander Knez iz Ljubljane, obsojen po paragrafu 64 in 65a k. z. (zaradi žalitve člana cesarske hiše in motenja javnega miru). Najstarejši s popisa je 73-letni Martin Starbek iz Ljubljane, ki je bil zaradi srbofilstva 3 tedne v preiskovalnem zaporu.

Poklicna struktura preganjancev je bila naslednja:

- uradniki: 35	- trgovci: 4
- kulturno-umetniški delavci: 13	- gospodinje: 4
- podjetniki (posestniki) zasebniki: 6	- zdravnik: 1
- delavci: 5	- agronom: 1
- obrtniki: 4	- brez navedbe poklica: 1
- študentje/dijaki: 3	

Zanimivo je, da je na popisu malo delavcev, pa še tisti, ki so, so železniški delavci (kurjač, železničar, strojevodja) 1 poštar in 1 tiskarski strojnik. Ni niti enega tovarniškega delavca – klasičnega proletarca. Nenavadno je tudi to, da ni niti enega duhovnika.

Po pripadnosti občinam so preganjanci razdeljeni takole:

- Ljubljana: 36
- Kranjska: 25 (Dolenjska: 10, Gorenjska: 7, Notranjska: 8)

- Primorska: 9
- Štajerska: 6
- Koroška: 2
- Istra: 2
- Trst: 2
- Hrvaška: 1

Vzroki za preganjanje

Vzroki za preganjanje so precej raznovrstni, največkrat pa jih je navedenih po več skupaj. Po tem kriteriju sem vse primere razdelil v 14 skupin:

- srbofilstvo
- srbofilstvo v kombinaciji z drugimi »zločini«
- preganjanje zaradi nacionalnosti
- rusofilstvo
- protinemštvo
- politični razlogi
- preganjanje v zvezi s sarajevskim atentatom
- udeležba v tajnih organizacijah
- špijonaža
- razžaljenje cesarja
- preganjanje po 64. in 65. paragrafu
- protidržavne izjave
- vstop v jugoslovanske ali srbske vojaške enote – veleizdaja – upor, »pobuna«.

V zvezi z navedbami o preganjanju je treba biti v posameznih primerih precej previden. To so subjektivna navajanja preganjancev, ki jih je ponavadi mogoče preverjati s primerjavo drugih virov le v primerih znamenitejših oseb. Njih preganjanje je bilo širše znano in dokumentirano že med vojno. Težje gre pri manj znanih primerih – malih ljudeh, kjer je primerjalni vir težko najti. Gotovo so med primeri, ki se jih ne da preveriti, najde tudi kakšen preganjanec, ki se je po vojni »spomnil« svojega »preganjanja« iz koristoljubnih nagibov. Vendar pa tudi v sumničnejih ne smemo iti predaleč in moramo upoštevati vse dejavnike. Tako se mi je npr. kritično predočilo, kako to, da so Preporodovci (razen Novaka in Endlicherja) na veleizdajniškem procesu dobili tako nizke kazni, Laznik, Jurvan in Kosta pa so – po podatkih s tega seznama – zaradi zahteve, naj se sname nemška zastava, dobili od 1 do 4 leta. Ta navedba se je zdela sumljiva. Mislim, da je odgovor razmeroma enostaven. Preporodovcem so sodili v Ljubljani (vsaj na prvem procesu), zagovornike so imeli prvovrstne, njihovi sodniki – porotniki pa so bili večinoma Slovenci in njim naklonjeni, kar so tudi več kot očitno izkazali ob glasovanju. Da je šlo za neke vrste popust, pričajo tudi preiskovalni postopki proti Preporodovcem v Kranju in Gorici. Prej omenjeni trije pa na žalost verjetno niso imeli procesa na Kranjskem, njihovi sodniki so bili gotovo Nemci in tako njim izrazito nenaklonjeni. Velika vloga nacionalnosti sodnikov je v tem seznamu navedena tudi v slučaju Franca Pavšiča iz Ljubljane...

Ob začetku vojne je Slovenski Narod prinašal vesti o valu aretacij ljudi, ki so pripadali vsem mogočim družbenim plastem.⁶ Vendar so te vesti ponavadi prihajale iz Štajerske, Trsta, Primorske, Hrvaškega primorja, Dalmacije – kjer je posebno v južni Dalmaciji po navedbah Slovenskega Naroda bilo največ aretacij⁷ – iz Kranjske in Ljubljane pa le izjemoma.⁸ Novice o aretacijah so objavljali v rubriki »Dnevne vesti«, dokler niso v 2. polovici avgusta 1914 ponehale (cenzura?). Uredništvo jih je večkrat povzemalo po pisanju »nemških« časnikov – ponavadi »Tagespošte«, jih opremljalo z raznimi naslovi, polnimi dvoma npr.: »Če je res« in komentari v stilu: »... nismo v stanju kontrolirati vesti, ki se razširjajo o raznih aretacijah, zato beležimo z vso previdnostjo le tiste, ki so nam jih sporočili zanesljivi ljudje...«⁹ Kot primerjalne vire sem uporabil še: Zbirko virov o političnem preganjanju Slovencev v Avstriji 1914 – 1917 s prilogami (Viri 1,2 – Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1980), Slovenski biografski leksikon ter knjigi »Preporodovci proti Avstriji« (uredil Adolf Ponikvar, Ljubljana 1970) in I. Kolar: »Preporodovci 1912 – 1914«, Kamnik 1930.

Pri preganjanjih v oklepaju navajam tudi čas, v katerem so jih preganjali. Navedeni kraj je tisti, ki ga je preganjanec navedel pod rubriko »pristojen v občino«, to pa še nikakor ne pomeni, da je tam tudi bilo storjeno inkriminirano dejanje, ali da je tam bil preganjan.

Srbofilstvo – 17 primerov; 3 ženske

Pojavlja se več stereotipov pri načinu preganjanja. Prvi: najprej zapor, in sicer od 1 meseca do 1 leta, v dveh primerih povezan z odpustitvijo iz službe (železniški in državni uslužbenec), v 1 primeru pa za zaporu sledi konfinacija (8 mesecev). Končno so bili vsi poklicani v vojsko, kjer so bili pod oznako »politično nevaren« nadzorovani. Dva od teh, ki sta imela oficirski čin, pa sta bila degradirana v desetnika oz. poddesetnika.

- Dragotin Komp, asistent državne železnice iz Kandije – 5 tednov zapora v Grazu, odpuščen iz službe, vpoklican v vojsko kot politično nevaren; (1914–1918)
- Stanko Brimšek, geometer v državni službi iz Podgrada v Istri, 1 mesec zapora v Grazu, odpuščen, vpoklican v vojsko z oznako politično nevaren, tam degradiran; (1916–1918)
- Milan Cimerman, odvetniški sollicitator iz Ljubljane, 2 meseca zapora v Ljubljani, vpoklican v vojsko kot politično nevaren; (1914–1915)
- Adolf Ponikvar, visokošolec iz Rakeka, 8 mesecev zapora v Ljubljani, vpoklican v vojsko z oznako politično nevaren; (1914–?) (član centralnega odbora Preporoda, pisec brošure »Klic od Gospe Svete« – tega avtorstva na procesu niso ugotovili – v veleizdajniškem procesu 1914 obsojen na 3 mesece)¹⁰
- Ivan Rudolf, iz Vipave, 1 leto zapora, 8 mesecev konfinacije, vpoklican v vojsko z oznako politično nevaren, izključen od napredovanja; (1915–1918)

⁶ Slovenski narod – vesti o aretacijah zasledimo od 31. 7. do 16. 8. 1914.

⁷ Slovenski narod (S. n.) z dne 19. 8. 1914.

⁸ S. n. – 16. 8. 1914: vest o aretaciji gostilničarja in občinskega svetnika Beliča v Ljubljani in Ferda Vesela na nj. gradu pri Višnji gori.

⁹ S. n. z dne 8. 8. 1914.

¹⁰ I. Kolar: Preporodovci 1912 – 1914, str. 155, Kamnik 1930.

Tej skupini bi lahko prišteli še Josipino Premrov; 17-letna dijakinja je bila 10 tednov v ljubljanskem zaporu (obsojena na 10 mesecev, pozneje pomiloščena) in bila izključena iz vseh šol; (1916-1917) (sestra Vladimirja Premrova, odbornika - poverjenika Preporoda, obsojenega v veleizdajniškem procesu na 14 dni zavora)¹¹

Drug pogost način preganjanja zaradi srbofilstva je bil preiskovalni zapor, do katerega je prišlo v petih primerih:

- vojak Smrečnik Franc iz Marenberka je bil 4 dni v preiskovalnem zaporu. Izpustili so ga na intervencijo nekega slovenskega častnika. (1914)
- Martin Starbek, 73-letni zasebnik iz Ljubljane, je bil 18 dni v preiskovalnem zaporu na ljubljanskem gradu (1916)
- Ivan Černe, železniški kurjač iz Ljubljane, je bil 2 meseca v preiskovalnem zaporu v Gorici in Ljubljani zaradi ovadbe, da je julija 1914 v Gorici zaklical »Živela Srbija«. (1914)
- Maks Dachs, tiskarski strojnik iz Ljubljane, je bil 5 mesecev v preiskovalnem zaporu v Ljubljani in Wieselburgu, ker je kot ujetnik v Rusiji agitiral za Srbe. Zapor mu je prekinil propad monarhije. (1918)
- Ivanka Burja, strežnica iz Ljubljane, je bila 8 mesecev v preiskovalnem zaporu v Ljubljani in Grazu. (1915)
- Josip Podbregar, revident državne železnice iz Ljubljane, je bil 22 mesecev konfiniran v različnih krajih zgornje Avstrije, ni pa bil odpuščen. (1917-1918)

Relativno blago so bili za svoje srbofilstvo kaznovani:

- Franc Kopač, akademski slikar iz Žirov, ki so ga samo degradirali s praporščaka na desetnika. (?)
- Stanko Mahovič, brivec iz Samobora; njega so le ponovno klicali na zdravniški pregled v Graz, čeprav je bil že prej spoznan za nesposobnega - od tam pa je prišel nazaj šele po 2 mesecih. (1918)
- Avgust Šeme, pristav državne železnice iz Ljubljane, je bil 2 meseca interniran v Trstu in Ljubljani. (1914)
- Marija Šeme, žena zgornjega - njo so le policijsko nadzirali, internirali ali konfinirali je niso, ker je morala skrbeti za pet otrok, divizijsko sodišče pa jo je oprostilo vsake krivde. (1914)

Od evidentiranih srbofilov se je najhuje spokoril Henrik Hrovat, absolvirani jurist in posestnik iz Št. Jerneja, ki je bil dvakrat po 3 mesece v preiskovalnem zaporu, 3 mesece v zaporu, 14 dni interniran in 1 leto konfiniran na Hrvaškem. (1914-1918)

Zanimivo je, da je Hrovat navedel srbofilstvo kot razlog za svoj pregon, saj je avstrijska vladna komisija za Kranjsko poročala, da je bil preganjan po čl. 65 a) in zaradi protinemških izjav.¹² Večina srbofilov je tako končala ali v zaporu ali preiskovalnem zaporu. Njihovi grehi se na žalost največkrat konkretno ne navajajo in se opisujejo le s frazo srbofilstvo.

¹¹ Prav tam.

¹² J. Pleterski: Politično preganjanje... Viri 1, str. 76, primer št. 7 (Henrik Hrovat).

Srbofilstvo v kombinaciji z drugimi »zločini« – 13 primerov; 3 ženske

Najhuje so bili kaznovani tisti, ki so jih – razen zaradi srbofilstva – obsodili še zaradi motenja javnega miru po čl. 65 (glej stran 16). Vsi 4 tovrstni primeri so bili kaznovani z zapornom ali težko ječo:

- Franc Grafenauer, posestnik, orglarski mojster, deželni in državni poslanec iz Brda pri Šmohorju, je bil zaradi srbofilstva, rusofilstva in po čl. 65 a) in b) 17 mesecev v težki ječi, poostreni z enkratmesečnim postom in trdim ležiščem (obsojen na 5 let, a 6. 7. 1917 pomiloščen). (1916–1917)
- Adela Baebler, soproga vojaškega nadoficijala iz Idrije – zaradi srbofilstva in po čl. 65 a): zaprta 1 leto, takoj zatem 6 tednov internirana (oboje v Grazu) in takoj nato konfinirana v Oberhellabrunnu v trajanju treh mesecev in pol. (1916–1917)
- Mila Mohorčič, soproga veleposestnika iz Sežane – zaradi srbofilstva in po čl. 65 a): zaprta 1 leto, takoj zatem 6 tednov internirana (oboje v Grazu) ter 3 mesece in pol konfinirana v Oberhellabrunnu. (1916–1917)
- Anton Kosem, korektor in mladinski pisatelj iz Sv. Križa pri Svbnjem, je bil zaradi srbofilstva in po čl. 65 16 mesecev zaprt v Ljubljani in Grazu. (1917–1918)

Obe preganjanki sta bili zaprti v popolnoma istem času, internirani in konfinirani na istih krajih in zaradi istih vzrokov, kar verjetno kaže, da sta svoje »kriminalno dejanje« zagrešili skupaj.

Franc Grafenauer, koroški deželni in državni poslanec, je bil eden najbolj znanih preganjancev. Zanj so se zavzemali njegovi kolegi poslanci Jugoslovanskega kluba, ki so zahtevali revizijo njegovega postopka. Tako je tudi Korošec v svojem govoru v parlamentu 12. 6. 1917 povedal: »... Tako tudi mi ne bomo pozabili usodnih trenutkov, ki so vrgli obilje naših bratov začetkom vojne po krivici v ječo. Naše sočutje jim ostane zvesto, v prvi vrsti pa velja to našemu tovarišu Grafenauerju, poslancu zatirane Koroške. Upamo, da se mu odpro vrata ječe, da pride semkaj ter zastopa zapuščeni narod...«¹³

Kaj je Grafenauer konkretno zagrešil, nam pove njegova obsodba, izrečena s strani c. kr. poveljstva 10. armade v Šmohorju. Če na kratko povzamemo, se je v njej ugotavljalo, da je:

- l. 1915 ob točneje nedoločljivih dneh v gostilni Josefa Lederitscha v Dolah večkrat poveličeval Rusijo, njeno moč in bogatost z žitom. Pri tem je ustvarjal vtis, da bi mu bilo ljubše, če bi zmagala Rusija.
- Spomladi 1915 ob točneje nedoločljivih dneh v kuhinji župnišča v Brdu v prisotnosti več oseb izjavljal za nekega pogrešanega vojaka z vzhodne fronte, kako je bil zmeraj pameten in da je verjetno prebegnil k Rusom, kjer je vsekakor boljše kot tu.
- Januarja 1916 je v kuhinji gostilne Ane Lederitsch v Brdu v prisotnosti večih ljudi izjavljal, da je čisto v redu »... če ima dekle Rusa... če ga ima rada in če je čeden fant...«

¹³ Feliks J. Bister: Delovanje dr. Antona Koroša od majniške deklaracije do 1. 12. 1918; ZČ 1/1990., str. 77.

S prvima dvema dejanjema je zagrešil zločin motenja javnega miru po čl. 65 a) in b), s tretjim pa je spodbujal k nepokorščini proti predpisu poveljstva Jugozahodne fronte. Zato je bil obsojen na 5 let težke ječe, poostrene s 24-urnim postom in trdim ležiščem enkrat mesečno.¹⁴

O obsodbi F. Grafenauerja je 7. 6. 1916 poročal tudi Slovenski narod. V svoji ječi je Grafenauer opisal v verzih celo svoje življenje, zlasti pa dobo, ki jo je preživel v zaporih v Beljaku, Celovcu in Mollersdorfu. Po vojni so v reviji Dom in Svet objavili del te pesniške zbirke.¹⁵ Odlomkov zaradi pomanjkanja prostora ne bom navajal.

Drugi preganjanci, ki sem jih razvrstil v to kategorijo, so imeli na vesti naslednje kombinacije prestopkov:

- Rasto Pustoslemšek, časnikan iz Ljubljane (urednik Slovenskega naroda – op. a.), zaradi srbofilstva, rusofilstva, italofilstva in političnega delovanja: 6 mesecev konfiniran v Ljubljani, nato 20 mesecev interniran v Ljubljani, Zidanem mostu, Wagni, Sitzendorfu, Mittergrabernu, nakar je bil 22 mesecev pri vojakih kot politično sumljiv pod najstrožjim nadzorstvom, (1915–1918); (član Preporoda zunaj dijaških vrst – op. a.)¹⁶

- Ivan Kiferle, nadučitelj iz Medvod, zaradi srbofilstva, rusofilstva in protiavstrijske opazke ob avstrijsko-nemškem zavzetju Beograda, 6 mesecev v preiskovalnem zaporu in predčasno upokojen; (1914–1915)

Ivan Kiferle je bil najprej zaprt na ljubljanskem gradu od 24. 12. 1914 do 25. 5. 1915, nato so ga ob vstopu Italije v vojno skupaj z drugimi zaporniki prestavili v Graz. V času, ko je bil na ljubljanskem gradu, je sestavil tri skladbe za citre, ki jih je po vojni objavil v treh izdajah. V uvodu druge izdaje iz l. 1927 je o svojem preganjanju zapisal naslednje: »... V poletju 1914 se je pričela vojska s Srbijo. Nastala je štiritletna svetovna vojna. Kdor je izrekel dobro besedo za Srbe ali Ruse, bil je že zasledovan. Mnogi so morali v zapor... Dne 24. 12. 1914 je podpisani moral iz šole na Preski na ljubljanski grad. Bil je na preiskavi na gradu od binškošči 25. maja 1915. Takrat so morali grad radi italijanskih vojnih ujetnikov izprazniti. Na binškoščno nedeljo nas je nekaj čez sto odšlo na kolodvor in potem v Maribor in Gradec... Naj še omenim, da smo v Gradcu pošteno stradali, kakor še nikdar! Tako stradalno šolo bi rad privoščil vsem onim, ki pri jedi vihajo nosove in jim ni nobena jed po volji... Sredi junija 1915 pa sem kosti in kožo srečno prinesel domu...«¹⁷

- Anton Klamžar, lesni trgovec iz Gorice, je bil zaradi srbofilstva in vohunstva 6 mesecev konfiniran v zg. Avstriji, nato 6 mesecev v preiskovalnem zaporu na Dunaju in končno poslan k vojakom kot politično sumljiv; (1916–1918)
- Andrej Verbič, trgovec iz Ljubljane, je bil zaradi srbofilstva in vohunstva v prid Srbiji (ovadil ga je dež. vladni svetnik Otto pl. Detela) 45 dni v preiskovalnem zaporu, nakar je bil obsojen na 6 mesecev težke ječe, katere pa ni prestal, ker je moral

¹⁴ J. Pleterski – Politično preganjanje... Viri 2, priloga 52, str. 158 (Franc Grafenauer).

¹⁵ Dom in Svet, XXXIII, leto 1920, str. 306.

¹⁶ Preporodovci proti Avstriji, Lj. 1970, uredil A. Ponikvar, poglavje: E. Lovšin – Seznam zaupnikov..., str. 235.

¹⁷ NUK – glasbeni oddelek: Grajski odmevi, Lj. 1927.

- v 51. letu starosti k vojakom, kjer je bil politično sumljiv: (1914–?) (Verbiču obtožb verjetno niso mogli dokazati, saj bi drugače gotovo dobil nekaj let ječe – op. a.)
- Oroslav Verčič, odvetniški sollicitator iz Ljubljane, je bil zaradi srbofilstva in sodelovanja v narodnih organizacijah (predsednik Narodne delavske organizacije, član Sokola in Slavca) 9 dni interniran, nato v 55. letu starosti vpoklican k vojakom, kjer je bil 8 mesecev kot politično sumljiv, nakar so ga za 7 mesecev internirali v Ljubljani, Lipnici, Heinburgu, Sitzendorfu in Mittergrabernu. Zatem je bil 8 mesecev na prostosti, potem so ga zopet za 6 mesecev internirali v Mittergrabern. Temu, je sledilo 5 mesecev konfinacije v Gollersdorfu. Dokončno je bil prost 17. 10. 1917; (1914–1917)
 - Hinko Smrekar, akademski slikar iz Ljubljane, je bil zaradi anonimne ovadbe, v kateri so ga dolžili srbofilstva, sovražnih izjav o vojnem posojilu in patriotičnem zbiranju kovin ter goljufije »povodom« zdravniške preiskave po vojaški komisiji (o kateri se je tudi zaničljivo izrazil): 25 dni interniran v Ljubljani, Wagni in Mittergrabernu, nato vpoklican v vojsko, kjer je bil politično sumljiv in stalno v garnizijskem zaporu. V vojski se ga navkljub trem zdravniškim izjavam ni pustilo na superarbitracijo, bil pa je 5 tednov v preventivnem zaporu zaradi suma, da simulira. Zaradi živčne bolezni so ga konec marca 1916 odpustili iz vojaške službe. 29. 4. 1916 so mu naprtli proces zaradi razžaljenja cesarja, ki pa so ga čez pol leta ustavili. Prvotno so hoteli ukrepati po »prekem sodu«, (1915–1916) (član Preporoda zunaj dijaških vrst – op. a.)¹⁸
 - Lovro Žvan, preglednik finančne straže iz Trsta, je bil zaradi srbofilstva in narodnosti v preiskovalnem zaporu v Rovinju, Trstu in Ljubljani od 14. 8. do 31. 8. 1914. (1914)
 - Franc Pavšič, poštar iz Ljubljane, je bil zaradi srbofilstva in ovadbe, da je v gostilni kazal neke slike H. Smrekarja, pred sodiščem. Poleti 1916 se je proti njemu vršil proces, »a so ga sodniki – Čehi oprostili«. (1916)
 - Ljudmila Mlakar, zasebnica iz Ljubljane, je bila zaradi srbo- in rusofilstva v preiskovalnem zaporu v Ljubljani od 18. 9. 1915 do 17. 10. 1915. (1915)

Nacionalnost kot vzrok preganjanja – 11 primerov

Zdi se, da so zaradi »nacionalnosti«, »narodnega mišljenja«, »slovenskega mišljenja«, »nacionalnih razlogov«, »narodnih ozirov«, zato, ker je bil kdo prenapet Slovenec ipd. preganjali tiste ljudi, ki se konkretnije niso pregrešili zoper zakon ali pa jim tega niso mogli dokazati. Tako sta bila zaprta le dva – eden le v preiskovalnem zaporu:

- Franjo Vahtar, kipar iz Dobrunj, je bil v novembru 1914 14 dni zaprt zaradi narodnosti, občevanja s češkimi Sokolicami in motenja javnega miru. (1914)
- Viktor Petje, bivši postajni mojster južne železnice iz Moravč (okraj Litija), je bil zaradi narodnosti aretiran v Hočah pri Mariboru. Sledil je preiskovalni zapor v Grazu od 10. 8. do 8. 9. 1914, suspenzija iz službe, disciplinska preiskava in od

¹⁸ Preporodovci proti Avstriji... seznam zaupnikov..., str. 235.

oktobra 1914 dalje služenje vojske, kjer je bil označen kot politično sumljiv; (1914-?)

Verjetno sta ta dva prišla v zapor zaradi evforije lova na čarovnice ob začetku vojne.

Kasneje so nastopile drugačne metode preganjanja – konfinacija:

- Ljudevit Mlakar, skladiščni mojster državnih železnic iz Kamnika, je bil zaradi narodnosti 33 mesecev konfiniran v zg. Avstriji; (1916–1918)
 - Alojzij Knafelc, revident državne železnice, je bil zaradi »slovenskega mišljenja« l. 1917 prestavljen na severno Češko, kjer je bil 10 mesecev konfiniran. (1917–1918)
 - Alojzij Potočnik, mestni učitelj iz Ljubljane, je bil zaradi »narodnosti« od 24. 4. do 24. 9. 1917 konfiniran v Lebringu.
- Popularen ukrep je tudi bil vpoklic v vojsko:
- dr. Viktor Breskvar, zdravnik iz Ljubljane, je od 27. 7. 1917 do 27. 4. 1918 opravljal zdravniško službo kot prostak, ker je častniško šaržo izgubil že pred vojno. Tri prošnje za zopetno pridobitev so bile odklonjene iz »nacionalnih razlogov«. Šele na posredovanje dr. Korošca se je prošnji ugodilo. (?–1918)
 - Franc Rojec, davčni izterjevalec iz Radovljice, je bil odločnega »slovenskega mišljenja« in je deloval kot politik ter kot mladinski pisatelj v Zvončku, zato so ga poklicali k vojakom v 50. letu starosti; (pred vojno je Rojec napisal dramo z naslovom »Pod tujčevo peto«, ki jo je predložil Slovenskemu gledališču, to pa je ni utegnilo sprejeti v repertoar, ker je prej razpadlo)¹⁹ (1914–?)
 - Anton Straussgitl, trgovec iz Bovca, je bil »kot prenapet Slovenec« osumljen veleizdaje – obtožen ni bil zaradi pomanjkanja dokazov, zato pa je moral k vojakom v 51. letu starosti ter je služil od 28. 1. 1916 do 15. 6. 1918. (1916–1918)
 - Slavko Šubic, adjunkt državne železnice iz Ljubljane, je bil kot namestnik predsednika »Jugoslovanske železniške zveze« preganjan. Trikrat so ga tudi denarno kaznovali zaradi prestopka »Forsterjeve naredbe« glede službenega jezika (v uradu je govoril slovensko – op. a.) ter naposled suspendirali ob polovični plači. Nato je moral k vojakom kot politično nevaren, kjer je bil od 26. 12. 1916 do 8. 1. 1918. (1916–1918)

V primeru Milka Brezigarja so uporabili internacijo:

- Milko Brezigar iz Doberdoba, ob popisu tajnik Narodnega sveta; prijavil ga je oče Josip Brezigar, ki je navedel, da je bil njegov sin zaradi narodnih ozirov interniran v Ljubljani, Gorici in na Dunaju od začetka septembra do začetka novembra 1914 (magistratni uradnik je zabeležil, da so podatki pomanjkljivi – op. a.) (1914)

En primer ne spada med preganjance iz I. sv. vojne, saj gre za sodnega svetnika v pokoju, Tomaža Einspillerja iz Ljubljane, ki je bil »zaradi narodnega mišljenja in delovanja za slovensko uradovanje od 1907 v rednih disciplinskih preiskavah ter dosledno preteriran in l. 1910 upokojen«. (1907–1910)

¹⁹ Gledališki in filmski muzej Ljubljana – delovodnik št. 4., več vpisov o dopisih Rojca gledališču.

Rusofilstvo - 4 primeri, ki so bili relativno »blago« preganjani

- Avrelj Bisail, trgovec iz Gorice, je bil 10 tednov interniran v Ljubljani in Gorici »od 26. 7. 1914 naprej«. (1914)
- Franc Mlakar, mestni učitelj iz Ljubljane, je bil zaradi rusofilstva in prestopka po paragrafu 65 a) 2 meseca v preiskovalnem zaporu, nakar so ga poklicali v vojsko kot politično nevarnega. Ostal je desetnik, kljub opravljenim oficirskim izpitom.
- Josip Paternoster, pristav drž. železnice iz Ljubljane, je zaradi rusofilstva in izzivanja - ker je slovensko govoril v krčmi - končal v konfinaciji v Knittelfeldu, kjer je bil od 20. 5. 1915 do 30. 11. 1918. Tja so ga »telegrafično« prestavili brez »dijet« (dijeta = dnevnic - op. a.)
- Franjo Rihtar, uradnik banke Slavija iz Ljubljane, je bil preganjan kot rusofil in Hribarjev prijatelj. Prvič je bil v zaporu 4 ure (17. 8. 1914 v Ljubljani), nadalje je bil preganjan v vojski, kjer je bil 10 dni v preiskovalnem zaporu, nato pa 14 dni v bolnišnici, ker je v zaporu zbolel. Končno je bil še 2 meseca v preiskovalnem zaporu v garnizijski ječi na Dunaju, kjer je bil do srede junija 1916.

Protinemštvo - 3 primeri, poleg teh še 2 primera s pomanjkljivimi podatki

- Adolf Laznik, ključavničar iz Zagorja ob Savi, ob prijavi vojak - rojen 1899 (!!): zaradi zahteve, da se odstrani frankfurterica, ki je bila na oknu Nine Pressl (kraj ni naveden), je bil obsojen na 1 leto ječe, ki jo je odsedel v Grazu od 10. 5. 1915 do 15. 5. 1916, nakar je bil v Grazu interniran od 15. 5. 1916 do 22. 2. 1917. Iz istega vzroka sta bila obsojena Kosta Samek (roj. 1899) na 4 leta in Karol Jurvan (roj. 1898 - v času prijave že pokojni) na 18 mesecev.
- Franc Planinšek, višji revident južne železnice iz Ljubljane; očitno se mu je, da je kot predsednik ljubljanske podružnice jugoslovanskih železniških uslužbencev nemškemu uradništvu nenaklonjen in da je kot tak tudi proti vladajočemu sistemu. Zato so ga poslali k vojakom z oznako politično sumljiv, plačo so mu ustavili, le žena je dobivala podporo. (?)
- Franc Škalja, čevljar iz Ljubljane, je bil zaradi protinemske izjave aretiran 26. 7. 1914 in od tega datuma naprej 38 dni zaprt v preiskovalnem zaporu. Nato so ga obsodili na 3 dni zopora in poslali k vojakom z oznako politično sumljiv.²⁰ (1914-?)

Pri drugem primeru ne gre za nastopanje proti nemškim zaveznikom, pač pa proti nemško govorečim avstrijskim uradnikom. Kar se tiče prvega primera, preseneča silovita rigoroznost, s katero je avstrijska oblast branila zastavo zavezniške države in pošiljala mladoletne v ječo za 1 do 4 leta zgolj zaradi verbalnega delikta. To je primer, kateremu ni lahko najti podobnega.

Preganjanje v zvezi s sarajevskim atentatom - 3 primeri

- Zerquenich (Cerkvenik) Franc, podjetnik-rudokop iz Trsta; ker je bil osumljen, da je povezan s sarajevskimi zarotniki, je bil v preiskovalnem zaporu v Zemunu in Mitrovici od 1. julija do konca julija 1914, ko so ga opustili.

²⁰ Glej pod 17.

- Radko Povše, član Narodnega gledališka, iz Osilnice; razlog, ki se navaja kot vzrok za njegovo prijetje, se zdi precej absurden: »... Fugina Franc iz Sp. Loga št. 31 pri Kočevju ga je ovadil, da je pisal na vojno ministrstvo pismo, v katerem se odobrava umor v Sarajevu. Kar je pa bilo popolnoma neresnično.« Kdo si je ta biser logike izmislil in kdo ga je jemal resno, ostaja odprto, vsekakor pa je bil Povše 3 mesece v preiskovalnem zaporu v Novem mestu, nakar so ga oprostili, a kljub temu odpustili iz poštne službe in poslali k vojakom z oznako politično sumljiv. (1914-?)
 - Rajko Turk, 18-letni posestnikov sin iz Ljubljane, je nepremišljeno odobral umor v Sarajevu in zaradi tega prestal 6 mesecev težke ječe v Ljubljani, iz katere je prišel bolan 9.3.1915, a so ga takoj z oznako politično sumljiv poslali k vojakom, (1914-?)
- Vsi trije, ki so se nekako zapletli v zvezi s sarajevskim atentatom, so tako prišli v zapor, dobili nalepko politično sumljiv in končali v vojski. Končna usoda je bila torej enaka tako za oba oproščena osumljenca, kot za »dokazano« krivega jezikača.

Preganjanje iz političnih razlogov - 4 primeri

- Ferdo Vesel, akademski slikar iz Ljubljane, je bil zaradi »političnega mišljenja« od 28. 7. 1914 v preiskovalnem zaporu v Višnji gori, Novem mestu, Ljubljani, Lipnici, Radelsbergu, Steinklammu, nato pa še konfiniran doma v Št. Vidu od 22. 6. do 1. 8. 1917; (Vesel je bil tudi član Preporoda zunaj dijaških vrst, dopisnik lista Preporod, Preporodovci pa so imeli sestanke na njegovem gradu).²¹
- Josip Brezigar, učitelj iz Doberdoba, je bil kot politično sumljiv interniran v Doberdobo, v Gorici in Ljubljani od 2. 8. do 9. 10. 1914. (1914)
- Milan Plut, časnikar (v času popisa častnik) iz Črnomlja, je bil zaradi političnega prepričanja in časnikarskega delovanja v preiskovalnem zaporu v Ljubljani od konca julija do srede novembra 1914, nakar je bil konfiniran do 15. 2. 1915 v Ljubljani, potem pa so ga poslali k vojakom kot politično sumljivega. (1914-?)
- Rajko Prinčič, poštni upravitelj iz Vipolž (Kojsko pri Gorici), je bil iz političnih, nacionalnih in vojaških ozirov konfiniran v Poličih (Trutnov) od 25. 6. 1915 do 2. 12. 1918. (1915-1918)

V zvezi s Ferdom Veselom je nenavadno to, da so magistratni uradniki po vojni zapisali, da je bil preganjan zaradi političnega mišljenja. Morda se je F. Veselu zdelo, da je to poglavitni razlog njegovih nevršnosti, toda Alexyeva vladna komisija je ugotovila drugače.²² F. Vesela so po tem poročilu aretirali 6. 8. 1914 na povelje poveljstva žandarmerijske postaje v Št. Vidu pri Stični zaradi suma špijonaže. Kot razlog se je v žandarmerijskem poročilu navajalo, da je Vesel večkrat potoval v Srbijo na povabilo srbskega kralja in da so se na njegovem gradu večkrat zbirali sumljivi elementi. Proti Veselu začeta preiskava se je končala 10. 10. 1914 s tem, da so ga konfinirali na domu. Ob izbruhu vojne z Italijo so Vesela na podlagi povelja ob preplahu 30. 5. 1915 kot politično sumljivega prijeli in internirali najprej na ljubljanskem gradu, pozneje pa v notranjosti države. Poročilo žandarmerijske postaje, ki je navajalo, da je bil goreč agitator liberalne stranke in da je vzdrževal stike z revolucionarno južnoslovansko

²¹ J. Pleterski, Politično preganjanje... Viri 2, str. 77 primer 9 (F. Vesel)

²² Prevod in izvleček poročila sta avtorjeva.

organizacijo, nasprotuje poročilo litijskega okrajnega glavarstva. V njem se zatrjuje, da jim ni nič znanega o njegovi politični dejavnosti in da žandarmerijsko poročilo pretirava. Sam okrajni glavar je trdil, da je Vesel, ki ga pozna osebno, duševno prenapet in ne čisto normalen človek, državi pa popolnoma nenevaren. Podobno je poročalo tudi taborišče v Gollersdorfu. Ferdo Vesel je prosil ljubljanski magistrat za posredovanje pri izpustitvi. Ta je navedel, da mu ni znano, zakaj je bil Vesel interniran oziroma konfiniran, da ga pa nima za človeka, ki ne bi bil vreden političnega zaupanja. Magistratni uradnik Kruhme je še zapisal, da je Vesel v vsem kompleten čudak, dober umetnik, surovega in neljubeznivega nastopa, čeprav ni slab in je vseskozi neškodljiv. Zaradi svoje nesrečne narave je prihajal v spore s c. kr. žandarmerijo, ki je bila namernik v njegovi hiši, vendar mu je bil pri tem protidržavni namen popolnoma tuj.²³

Udeležba pri tajnih organizacijah - 2 primera

- Viktor Zalar-Mihajlovič, uradnik Kolinske tovarne iz Ljubljane, je bil preganjan »zaradi pogoška po paragrafu 289 k. z.« (udeležba pri tajnih organizacijah, op. a.) na naslednje načine: v preiskovalnem zaporu je bil obsojen na 1 mesec zavora, kar pa je bilo s preiskovalnim zaporom že prestano, nato so ga konfinirali v Ljubljani od 29. 1. 1915 do 21. 5. 1915, nakar je sledila internacija od 21. 5. 1915 do 17. 4. 1917 v Ljubljani, Wagni, Steinburgu, Sitzendorfu in Mittergrabernu. Končno so ga spet konfinirali v Ljubljani od 13. 8. 1917 do 8. 1. 1918 (urednik lista »Glas Juga«, predstavnik preporodovskega tiska, obsojen v veleizdajniškem procesu 1914 na 1 mesec zavora, ker naj bi imel vodilno vlogo pri organiziranju društva.²⁴ (1914-1918)
- Leon Kavčnik, študent kemije iz Ljubljane, je zaradi udeležbe pri prepovedanem društvu bil l. 1914 obsojen na 14 dni zavora (pozneje amnestiran). (1914) Bil je izključen iz gimnazije in ni postal častnik, ker ga je ovadil dež. predsednik Schwarz (član centralnega odbora Preporoda, eden od vodij organizacije, obsojen v veleizdajniškem procesu l. 1914 na 14 dni zavora).²⁵

Primer Viktorja Zalarja je obravnavala tudi vladna komisija za Kranjsko. V poročilu se navaja, da je Zalar sodeloval pri južnoslovanski srednješolski organizaciji, za kar je bil tudi obsojen in po prestani kazni konfiniran v Ljubljani. Ob izbruhu vojne z Italijo ga je policijska direkcija v smislu navodil vojno-nadzorovalnega urada poslala v internacijo, ki je trajala do 14. 4. 1917. Po prestani internaciji je Zalar bival v Pragi in se vrnil v Ljubljano 10. 8. 1917, kjer so ga z ozirom na ožje bojno področje (engere Kriegsgebiet) konfinirali in strogo nadzirali. Policijski višji komisar Skubl je v svoji izjavi v prilogi II navedel, da naj bi Zalar izšel iz Massarykove šole in da je dokazal svojo sovražnost državi s podpiranjem južnoslovanske srednješolske organizacije, kakor tudi s podpiranjem srbofilskega lista »Preporod« in z izdajanjem lista »Glas Juga«. Soudeležen naj bi bil tudi pri izdajanju oz. razširjanju od srednješolcev propagi-

²³ F. Štukl: Konfinacija slikarja F. Vesela, Kronika 1972, str. 177.

²⁴ I. Kolar - Preporodovci 1912 - 1914, str. 155. Preporodovci.

²⁵ Prav tam.

rane brošure »Klic od Gospe Svete«, ki je bila s strani Državnega pravdnštva v Ljubljani zaradi veleizdaje zaplenjena.²⁶

Špijonaža - 3 primeri

- Teodor Drennig, c. kr. polkovnik iz Ljubljane, je »zaradi špijonaže« prebil 21 dni v preiskovalnem zaporu v Sibiuju od 21. 9. 1914 dalje, nakaj so ga pomilostili.
- dr. Janko Leskovec, odvetniški kandidat iz Šk. Loke, v času prijave zaupnik Narodnega sveta v Ljubljani, je zato, ker so ga osumili špijonaže v korist Srbije in zato, ker je bil v pripravljalnem odboru slovenskega društva »Triglav« v Beogradu, bil 6 tednov v preiskovalnem zaporu v Mariboru (avgust, september 1914) in pol leta konfiniran v Ljubljani (marec - september 1917).
- Julija Petriča, mizarja iz Pontafla na Koroškem, so zaradi špijonaže v korist Rusije obsodili spomladi 1912 na dve leti in pol ječe. Takoj po prestani kazni so ga internirali v Mittergrabernu in Oberhollabrunnu - to je od oktobra 1914 do maja ali junija 1918. Ob času prijave se je Petrič nahajal na poti v južno Afriko, njegov primer pa je prijavil Petrič Franc iz Ljubljane. (1912-18)

Špijone so torej evidentirali samo tri, pa še od teh treh je bil le eden potrjen kot »pravi« - tako da so ga obsodili in da je končal v ječi.

Preganjanje po čl. 64 in 65 - 5 primerov, 1 ženska

Čl. 64 avstrijskega kazenskega zakonika določa, da se »žalitev člana cesarske hiše - če ne predstavlja težjega zločina 1 kaznuje kot zločin z ječo od 1 do 5 let... s tem paragrafom so zaščiteni tudi umrli člani dinastije, tako tudi npr. cesar Rudolf, utemeljitelj dinastije...

Čl. 65 pa določa, da »... je kriv motenja javnega miru, kdor javno ali pred večimi osebami, ali v tiskani, pisni ali risani obliki vzpodbuja:

- a) zaničevanje ali sovrašstvo proti cesarjevi osebi, proti enotni državni zvezi cesarstva, proti obliki vladanja ali državne uprave
- b) k nepokorščini, uporu ali »pobuni« proti zakonom, odredbam, objavam ali preiskavam sodišča ali ostalih javnih oblasti ali k odklanjanju plačevanja davkov ali za javne namene odrejenih oddaj
- c) kdor ščiti ali sodeluje pri zvezah, ki imajo za nalogo izvajanje deliktov navedenih pod a) in b);

Kazen tega zločina je težka ječa od 1 do 5 let.²⁷

Na tej podlagi so evidentirani naslednji primeri:

- Aleksander Knez, »eksp. akad.« iz Ljubljane, je bil zaradi prestopka po čl. 64 in 65 a zaprt 1 leto v Grazu in Mariboru ter 2 dni interniran v Göllersdorfu; (1914-15) (predsednik graške organizacije »Preporoda«).²⁸
- Josip Repar, revident državne železnice iz Iške Loke, je bil po čl. 65 a) obsojen na 18 mesecev ječe, kar je preстал v Göllersdorfu od 27. 8. 1915 do 13. 2. 1917.

²⁶ J. Pleterski: Politično preganjanje... Viri 1, str. 75, primer 2 (Viktor Zalar).

²⁷ Manzsche Taschenausgabe der österreichische Gesetze - Vierter Band - Strafgesetze - Wien 1908.

²⁸ I. Kolar, Preporodovci 1912 - 1914, str. 142- 144.

- Olga Urek, kontoristka iz Ljubljane, je bila obsojena po čl. 64 in 65 a). Tako je bila zaprta 6 mesecev v Grazu, ravno tam so jo še nadaljnje 3 mesece in pol zadržali v internaciji, nakar se je lahko vrnila v Ljubljano, kjer pa je bila konfinirana (prepo-ved potovanja) še naslednjih 14 mesecev; (1915–17)
- Janko Košir, računski nadsvetnik finančne direkcije iz Ljubljane, je bil »zaradi razžaljenja cesarja po paragrafu 65 a) k. z.« 6 tednov v preiskovalnem zaporu v Ljubljani. Takoj zatem so ga tam zaprli še za 5 mesecev, razen tega pa je bil tudi ob službo. Dne 22. 9. 1918 ga je višja graška sodnija oprostila; (1916)
- Ivan Lampret, tiskar in časnikar iz Kranja, je bil zaradi »zločina motenja javnega miru po paragrafu 65 a)« 17 tednov v preiskovalnem zaporu v Ljubljani in Grazu, nato pa je preстал 1 leto težke ječe v Grazu; (1915–16)

Preganjanci, obsojeni po omenjenih dveh členih, so bili kaznovani precej rigorozno. V primeru Ureke in Koširja je verjetno šlo za predčasno izpustitev ali uporabo paragrafa 266 (posebna milost) ali pa npr. paragrafa 338 (olajševalne okoliščine), saj po paragrafu 64 in 65 nista mogla biti obsojena na manj kot 1 leto.

Preganjanje »zaradi razžaljenja cesarja« v kombinaciji z drugimi prestopki – 5 primerov; 1 ženska

V to skupino sem uvrstil primere, pri katerih se za vzrok preganjanja navaja fraza »razžaljenje cesarja«, vendar ni jasno, ali gre za pregon po paragrafu 65 a) ali po katerem drugem (npr. paragraf 63 – žalitev veličanstva – kazen od 1 do 5 let ječe), saj se ta sploh ne navaja.

- Fani Hayne, služkinja iz Žužemberka je bila zaradi razžaljenja cesarja in dezertiranja soproga internirana na 3 mesece v Ljubljani, takoj zatem pa je bila 6 mesecev zaprta v Mariboru; (1915–1916)
- Josip Hočevar, nadzornik državne železnice s Turjaka; njegovi nemški kolegi so ga ovadili zaradi razžaljenja cesarja in veleizdaje. Kazen bi moral prestati kasneje, ker so ga poslali na italijansko fronto, kjer je bil od 20. 10. 1916 do 16. 5. 1918 pod strogim nadzorstvom. (?–1918)
- Anton Gnidovec, računski praktikant pri finančnem poverjeništvu iz Sr. Lipovca (okraj Novo mesto), je zaradi veleizdaje, razžaljenja cesarja in tajnih organizacij bil v preiskovalnem zaporu v Zagrebu in Ljubljani od 28. 8. do 18. 11. 1914, nakar so ga poslali k vojakom z oznako politično sumljiv; (1914–?) (predsednik »Preporoda« v Kranju; »... Gnidovec se je sploh zmerom strastno navduševal za Srbe... Govoril je tudi, da ve, če bo prišlo do vojne, da jih veliko ne bo streljalo na Srbe. Zdaj je ta »patriot« enoletnik pri 53. dop. bat. v Zagrebu. Zato bo glavarstvo poročalo o njem tudi vojnemu preiskovalnemu uradu.«... Gnidovca so poklicali od vojakov in ga zaprli k ljubljanskim Preporodovcem... Preiskava ni dosegla svojega namena, ... s pomočjo sodnika Oskarja Deva so se tako imenitno zagovarjali, da jih je sodišče izpustilo po treh tednih iz zopora.)²⁹
- Vincenc Pavčič, privatni uradnik iz Črnega vrha nad Idrijo, je bil aretiran v Trstu, ker se ni odkril, ko je igrala cesarska himna. Zaradi tega je bil 6 tednov v preisko-

²⁹ Glej pod 27.

valnem zaporu v Trstu in Sežani, nato pa 11 mesecev interniran v Weierbergu in Mittergrabernu. Nato so ga z oznako politično sumljiv poslali k vojakom. (1914–1915)

- Martin Perme, »central. mojster juž. žel.« iz Litije, je bil zaradi razžaljenja cesarja 9 tednov v preiskovalnem zaporu v Gorici in Ljubljani. Razen tega so ga suspendirali iz službe in je bil v disciplinski preiskavi do oktobra 1914. Končno so ga poslali k vojakom kot politično sumljivega; (1914–?)

Zanimivo je, da so vsi preganjanci, kljub resnim obtožbam, ostali brez sodbe (očitno je bilo premalo dokazov). Za končno postajo so imeli vojsko, kjer so jim kot politično sumljivim posvečali posebno pozornost. Hayne Fani je bila edina obsojena, vendar žal ni navedeno, po katerem paragrafu.

Veleizdaja – upor – »pobuna« – 5 primerov

S temi izrazi so označili preganjanje ljudi, ki so v ujetništvu v Rusiji vstopili v jugoslovansko–srbske enote (3 primeri) in 2 upornika iz Kotorja.

- Anton Habe, vojak iz Črnega vrha, je bil »zaradi veleizdaje, ker je vstopil v Odesi kot legionar v prvo jugoslovansko divizijo, zaprt v Beogradu od 26. 3. 1917 do 1. 12. 1917 potem, ko so ga v Dobrudži vjeli Bolgari«. 8. 11. 1917 so ga v Beogradu obsodili na 10 let težke ječe, a so ga kasneje oprostili. (1917–1918)
- Jeli Marušič, poštni uradnik iz Mirna pri Gorici, je zaradi veleizdaje, upora in »pobune« – kot organizator upora mornarjev v Kotorju – bil zaprt od 3. 2. 1918 do 4. 11. 1918. (1918)
- Matej Musec, železničar iz Dolenjega Logatca, je zaradi veleizdaje, ker je vstopil kot legionar v jugoslovansko divizijo v Odesi, bil zaprt v Beogradu od 16. 1. 1917 do 2. 11. 1917 (v »Dobruči« so ga ujeli Bolgari). Najprej je bil obsojen na smrt, potem pa pomiloščen na 18 let težke ječe, poostreno s temnico in trdim ležiščem enkrat na mesec. 2. 11. 1917 je bil prestavljen na italijansko fronto, kjer je bil pod strogim nadzorstvom. Kazen bi moral prestati kasneje. (1917–1918)
- Fric Preinfalk, uradnik tobačne tovarne v Ljubljani, je bil ovaden, da je leta 1918 v Odesi vstopil v srbsko vojsko. Zato so ga, ko se je vrnil iz ruskega ujetništva, konfinirali v Kovelu, od tam pa je ušel na Kranjsko. (1918)
- Josip Rodič, mašinst–strojevodja iz Št. Janža, je »radi upora in pobude v Kotoru« bil v preiskovalnem zaporu v Kotorju od 3. 2. do 21. 10. 1918. (1918)

Oba mornarja–upornika iz Kotorja sta bila deležna skoraj enake usode, trije veleizdajalci, ki so v ujetništvu zamenjali vojsko, pa so si prislužili zelo različne tretmane. Le–ti so bili verjetno odvisni od podrobnosti, ki niso navedene.

Protidržavne izjave – 4 primeri, 1 ženska

- Anton Rupnik, magistratni asistent iz Ljubljane, je zaradi nekega pisma, v katerem se je izražal proti vojaškemu posojilu, bil 2 meseca v preiskovalnem zaporu, nakar so ga obsodili po čl. 301 k. z. in je bil zaprt v Ljubljani še 1 mesec (kazen enkrat poostrena s trdim ležiščem). Preiskovalni zapor so mu všteli v kazni. Nato so ga poslali k vojakom, kjer je bil politično sumljiv; (1916–?)

- Karolina Luschwitzka roj. Medic, soproga zdravnika iz Ljubljane, je bila ovadena, da je zabavljala čez Avstrijo ob neki ruski zmagi. Ovaduhi: Lavričeva, Bilina, Cantoni. Nadalje so jo preganjali zaradi nekega pisma, katerega je pisala 1912 svojemu bratu Josipu Medicu v Pulj in v katerem izraža svoje veselje nad zmagami Jugoslovanov. Zaradi tega je bila v preiskovalnem zaporu v Ljubljani in Grazu cel julij in avgust 1915. Nato je bila konfinirana do konca leta v Ljubljani, od 26. 12. 1915 do 15. 1. 1918 pa v Oberhollabrunnu. (1915-1918)
 - Milka Nagliča, absolventa iur. iz Ljubljane, bi morali zaradi njegovih protiavtstrijskih izjav izročiti vojaškemu sodišču, a se je en dan prej sam ustrelil v Strelnici pri Mittagskoflu. Slučaj je priglasil njegov oče Ivan Naglič. (1915)
 - Josip Počkaj, orožniški stražmojster iz Hrenovic pri Postojni, je baje obrekoval državno policijo in bil antimilitarističnega mišljenja. Zato je preiskava proti njemu potekala od februarja do maja 1915. Naпослед so ga oprostili. (1915)
- Izstopa primer Karoline Luschwitzke, ki so jo s pomočjo zapora in konfinacije imeli konstantno pod kontrolo. Naglič pa je gotovo najbolj tragičen primer v seznamu.

Razno - 4 primeri

- Josip Kadunc, litograf iz Ljubljane, je bil l. 1908 zaradi demonstracij obsojen na 1 mesec zapora, zato je bil označen kot politično sumljiv in zaradi tega povsod preganjan. (1908-?)
 - Ivan Kežar, železniški nadrevident iz Sorice, je bil zaradi udeležbe na sokolskem izletu v Rušah 28. in 29. junija 1914 v preiskovalnem zaporu v Mariboru od 19. 8. do 26. 8. 1914 in v Grazu od 26. 8. do 4. 10. 1914. Pod policijskim nadzorstvom je bil do konca oktobra 1918. 2. 3. 1915 so ga službeno premestili iz Maribora v Leoben. (1914-1918)
 - Vatroslav Kosi, agronom iz Male Nedelje pri Ljutomeru, je bil od 7. 8. do 25. 8. 1914 v zaporu v Celju zaradi nacionalnega sovraštva; 22. 12. 1915 so ga aretirali na Pragerskem, ker je z nekim vojakom govoril hrvatsko. Naslednji dan so ga sicer izpustili, a se je pri tem tako prehladil, da je dobil pljučnico in tifus. 4. 5. 1918 so ga aretirali na hrvaško-štajerski meji blizu Virja zaradi vmešavanja v poslovanje straže. Ob kavciji 5000 K so ga izpustili.
- Ta preganjanja pa niso prizadela le njega - tako se je »hči Angelika vsled žalosti ustrelila... sin Adolf, poštni uradnik, je bil vpoklican v vojake, ker je v Zidanem mostu s strankami slovensko občeval«. (1914-1918)
- Ivan Jeršan, sodnijski oficijant - kasneje uradnik banke Slavija iz Ljubljane, je bil odpuščen iz službe brez pokojnine, ker je prepisal in izročil (z dovoljenjem sodnega svetnika Bežka) tedanjemu poslaniku Hribarju njegove kazenske akte. To ga je baje tako potrlo, da je začel bolehati in je 16. 12. 1918 umrl. Njegov primer je priglasila njegova vdova Antonija Jeršan. (?-1918)

* * *

Ko analiziramo popis, ugotovimo, da je v 55-ih primerih bil naveden en razlog za preganjanje, v 19-ih dva, v 8-ih trije in v enem celo štirje. Kljub temu, da se konkreten razlog za pregon večkrat skriva za frazami (npr. srbofilstvo, politični razlogi...) je

očitno, da gre v večini primerov le za verbalni delikt. 31 preganjancev je bilo obsojenih, 52 pa preganjanih brez sodbe. Kar se tiče obsojencev, so te v večini primerov tudi po prestani kazni na več načinov preganjali – bivanje v zaporu so jim podaljševali v obliki internacije (večkrat na istem mestu), jih konfinirali v kraju, kjer so bili neškodljivi ali pa kot politično sumljive poslali v vojsko. Neobsojeni jo ponavadi niso odnesli dosti bolje. V primerjavi z obsojenimi jim je bilo prizanešeno le z zaporom in težko ječo, združeno s popestritvami kot so postni dan (kruh in voda), trdo ležišče ali samica. Pri tem seveda izvzemam tisto manjšino, ki je bila samo kazensko upokojena, policijsko nadzorovana, maltretirana s pomočjo birokratskih postopkov, materialno ogrožena zaradi odpustitve ali odvzema podpore ipd. Če naštejemo vse oblike preganjanja, ki se pojavljajo na popisu, dobimo naslednji seznam:

- preiskovalni zapor
- zapor
- konfinacija
- internacija
- težka ječa, poostrena s postom, trdim ležiščem, temnico...
- vpoklic v vojsko, s statusom politično sumljivega
- neupravičen vpoklic v vojsko (visoka starost vpoklicanega)
- degradacija
- izključitev od napredovanja v službi in vojski
- neodpuščanje iz vojske kljub dokazani nesposobnosti
- klicanje na zdravniški pregled in prisilno hospitaliziranje
- policijsko nadziranje
- predčasna – kazenska upokojitev
- odpustitev iz službe
- disciplinski postopki v službi
- kazenske službene premestitve.

Morda so bili najhujše kaznovani tisti, ki se jim je »dokazala« krivda in se jih je obsodilo na težko ječo zaradi verbalnega delikta (torej vsi obsojeni po paragrafu 64 in 65, nekateri srbofili, protinemci...). Tudi nekaterim »neverbalnim zločincem« je precej trda predla – posebej veleizdajalcem, upornikom, špijonom, članom prepovedanih organizacij... Vendar je o tem težko govoriti in izrekati sodbe, ker to lahko primerjamo z opazovanjem dna ne ravno bistrega tolmana. Med drugim tudi zato, ker nam konkretne življenjske razmere v ječah, taboriščih in zaporih v glavnem niso znane. Ponokod so te bile – z določenega stališča – presenetljivo ugodne. Tako so npr. na ljubljanskem gradu tisti interniranci, ki so imeli denar, lahko dobili dobro hrano, pijačo, papir, pisalni pribor, lahko so prirejali zabave s celonočnim pijančevanjem, sprejemali obiske... (gl. moj članek o ljubljanskem gradu med I. sv. vojno v *Kroniki III/90*), v drugih primerih pa je bilo morda še celo hujše, kot se nam dozdeva. Številni svojci, ki so bili preko teh nesrečnikov posredno povezani s preganjanjem in so utrpeli materialno škodo, duševno stisko ter strah, seveda niso mogli biti zaobjeti v tej anketi (razen redkih izjem) in tako pravi domet učinkov preganjanja lahko le slutimo. Tema ostaja še naprej precej nedorečena...

CONTRIBUTION A LA QUESTION DE LA PERSÉCUTION POLITIQUE QUE SUBIRENT
LES SLOVÈNES PENDANT LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

R é s u m é

Dès le commencement de la première guerre mondiale, dans toutes les provinces austro-hongroises, il y eut des persécutions politiques des Slovènes. Les dimensions ainsi que les méthodes de ces persécutions restent jusqu'à nos jours en grande partie inconnues surtout parce que l'historiographie slovène n'y est pas assez intéressée. Elle aurait pu donner une image beaucoup plus concrète de cet épisode, qui n'est pas de moindre importance pour l'histoire slovène, en étudiant systématiquement les matériaux des archives de notre pays et à l'étranger.

Ce traité est basé sur l'analyse d'une liste des persécutés politiques de la première guerre mondiale, faite en avril 1919, et rapportant à des persécutés résidant après la guerre dans la commune municipale de Ljubljana. Le gouvernement provincial de Slovénie de l'époque chargea de tâche semblable, c'est-à-dire de recueillir les données sur la persécution politique, tous les chefs des districts mais jusqu'ici, à cause de l'état de désordre, dans lequel se trouve le matériel des Archives de Slovénie, il n'a pas été possible de constater comment ces chefs avaient réalisé leur tâche. La liste des persécutés qui ont répondu à l'annonce dans les journaux (ou qui ont été signalés par leurs parents) et se présentèrent à la municipalité de Ljubljana, contient 83 noms dont 9 femmes. L'âge des persécutés varie de 15 à 73 ans. L'âge n'a pas influencé la gravité ou les méthodes de la persécution – même ceux âgés de 15 ans avaient passé un ou deux ans ou même plus en prison. Les raisons de ces persécutions sont assez variées, on en trouve plusieurs citées à la fois. D'après ces raisons, l'auteur a divisé les persécutés en 14 groupes – les plus nombreux sont ceux qui furent persécutés à cause de la serbophilie. Quoique la raison concrète de cette persécution se cache souvent derrière les phrases (o.ex. la serbophilie, raisons politiques ...), il est évident qu'il s'agisse dans la majorité des cas du délit verbal. 31 persécutés de la liste furent condamnés, 52 persécutés sans jugement. Le plus souvent, les persécutés furent persécutés même après avoir subi la peine – on leur prolongeait le séjour en prison en forme d'internement ou ils furent confinés dans des localités où ils ne pouvaient pas être dangereux soit ils furent engagés dans l'armée. Ceux qui ne furent pas jugés ne s'en tirèrent pas mieux. En comparaison avec les condamnés, ils ne connurent pas de prison ou de geôle. Ils furent internés par contre – l'internement n'était limité par aucune sanction légale mais dépendait uniquement du jugement ou de la bonne volonté des autorités civiles ou locales. Une partie mineure de la liste fut traitée »plus généreusement« – p. ex., ils furent mis à la retraite, surveillés par la police, maltraités à l'aide des différents procédés bureaucratiques tels que privation des allocations, suspension des services d'état, déplacement pour des raisons de travail etc.

Il ne sera possible d'évaluer la gravité réelle de ces persécutions que par des recherches plus larges qui auraient embrassé aussi bien les effets directs des persécutions (le nombre de persécutés par rapport à la population entière des slovènes, les conditions de vie en prison, geôles, camps d'internement, le nombre de décédés ...) que les effets indirects (difficultés matérielles des familles des persécutés, les conséquences que les persécutés ressentaient jusqu'à la mort – la santé ruinée, l'incapacité de travailler etc.). Pour le moment, on ne peut que supposer quel est la première portée des conséquences des slovènes persécutés pendant la première guerre mondiale!